

**PŘEČTI,
OKOPÍRUJ,
ŠIŘ DÁL!**

Chris Wright

**Polemika proti
Leninově
*Státu a revoluci***

SAMIZDATOVÁ KNIHOVNIČKA STARÉHO KRTKA
2. publikace: listopad 2009

SAMIZDATOVÁ KNIHOVNIČKA STARÉHO KRTKA

marxistů – ale které rovněž bylo projevem skutečnosti, že dělnické hnutí se pohybuje na základě svých vlastních rozporů. Fašismus nepředstavoval nic takového. Fašismus byl hůl, zbraň. Fašismus NIC nesvrhával. Proto trvám na tom, že každý, kdo si pod fašismem představuje masové dělnické hnutí, nic nepochopil.

V jistém smyslu mezi leninismem a stalinismem existuje zlom, zlom spočívající v konečném vyhlazení jakobínů Thermidorem a v institucionalizaci bonapartismu. Nejedná se však o kontrarevoluci v normálním slova smyslu – jelikož leninismus byl Thermidorem již za Lenina, stejně jako jakobinství již obsahovalo aspekty Thermidoru – ale o nové vývojové stádium, v němž se je třeba zbavit mladické ne-rozváženosti a masového násilí a vrátit právo na kontrolu nad společností státu. Buržoazní revoluce musí uvolnit cestu buržoazní stabilitě – stabilitě, která si vyžaduje daleko větší násilí, protože jí je nutné vnútit nikoli zárodečné třídě, jejíž sociální moc je ve srovnání s masou drobných vlastníků malá (francouzská revoluce), ale mocné dělnické třídě o mezinárodních rozměrech (ruská revoluce).

Co se dneška týče, leninismus si tyto rozpory zachovává. Nestavím se proti leninismu jakožto proti jakémusi „rudému fašismu“, ale jakožto proti jistému druhu militantního reformismu – reformismu, který zplodil lidi, jejichž profesí je totální společenská kontrola (ala Debord). Jako takoví jsou tyto lidé agenti kapitálu stejně jako odboroví byrokraté a další nepřátelské živly v dělnické třídě. Ovšem s jedním rozdílem: odbory se institucionalizovaly coby orgány managementu, zatímco leninismus – alespoň tedy v USA – tohoto postavení nedosáhnul. Situace je poněkud odlišná v zemích jako Francie a Itálie, kde jsou komunistické strany důležitými institucionálními stranami a dokonce i „revoluční“ (čti: sektářští) leninisté jsou mnohem silnější a vlivnější. Znamená to, že by se mohli stát předvojem fašismu? Opravdu o tom pochybuji. Domnívám se, že leninismus coby revoluční opozice je fakticky mrtvý a to již několik let, možná i desetiletí. Leninismus sice může sloužit k dezorientování lidí hledajících revoluční myšlenky, může svádět boje na scestí a – jinými slovy – může se chovat jako reformismus stavící na třídním boji, ale v rozvinutých zemích nebude schopen vést stát, snad jedině v podobě kooptovaného parlamentního reformismu. Sociální základna bolševismu (coby prostátního předvoje přeměny formálního podrobení v reálné) slábne a zmenšuje se a některé aspekty bolševismu do sebe vstřebal kapitál (a v tomto smyslu přetrvávají). Návrat k fašismu – coby k užití terorismu pro záchranu kapitálu – je ve skutečnosti daleko pravděpodobnější a daleko odlišnější.

Chris Wright (2003)

Přeloženo z anglických originálů:

Against „State and Revolution“ (2003)

Why Leninism Is Not Red Fascism (2003)

Vydala Samizdatová knihovnička Starého Krtka v listopadu 2009 jako svoji 2. publikaci.

Pokud něco, pak bude nejlepší, když budeme leninismus chápat jako jakobinství, z nějž byl vždy obviňován. Myslím to ale v doslovném smyslu: leninismus se sice stal předvojem kapitalistického vývoje, ale původně vyjadřoval radikální tužby mas. Toto spojení dělnických bojů s rozvojem kapitalismu by pro nás nemělo být ničím novým. A žádným překvapením není ani to, že se z bolševismu stalo jakobinství – leninismus představoval manželství Marxe s dělnickým hnutím a buržoazně revoluční ideologií, zejména pak ve svém pojetí vědy, organizace a komunismu, které vycházelo z Engelse, Lassalla, Blanquiho a Bakunina. Překvapit nás nemůže ani to, že se jakobinství 20. století obrátilo v Thermidor. V tomto ohledu je Trockij skutečně důvtipný. Až na to, že leninismus byl vždy teorií buržoazní revoluce (jednoduše stačí uvážít vlastní obsah Leninovy formulace „demokratická diktatura dělníků a rolníků“), ale zevnitř dělnického hnutí v méně rozvinuté zemi. Lze to říci i tak, že leninismus byl sociálnědemokratickým reformismem v situaci, která činila buržoazně demokratické požadavky revolučními.

Tváří v tvář samotné dělnické třídě a světu kapitálu i dělnických bouří se v doposud nepoznaném měřítku vrací jakobinství i Thermidor, které již za francouzské revoluce vedly k rozsáhlému teroru. Je ale toto fašismus? Byli jakobíni fašisté, protože používali teror k ustavení kapitalismu? Co by nám v tom případě zbylo z významu termínu fašismus? Jistě, pro ty, podle nichž vždy bylo možné dojít ke komunismu z jakékoli společnosti, může být jakobinství a fašismus totéž, ale já to zcela odmítám. Toto bývala dělí čára mezi určitými utopisty a Marxem.

Z jiného úhlu pohledu můžeme na chvíli zauvažovat nad tím, čeho byla ruská revoluce součástí. Bolševismus sice bojoval se svými vlastními rozpory, ale až do Leninovy smrti upíral svůj zrak k šíření revoluce. To, že leninismus používal prostředky, které představovaly zatracení revoluce, znamená jen, že byl stejně limitovaný jako jakobinství ve Francii, jež rovněž šířilo revoluci a jež rovněž muselo uvolnit cestu Thermidoru, protože nedůvěřovalo masám. Nechci bolševismus redukovat na „nedůvěru k dělnické třídě, která se současně snoubí se spoléháním na ni,“ ale není to ani tak úplně nepřesné, že ano? Koneckonců, bolševičtí revolucionáři nečelili věznění, vyhnanství, chudobě a smrti pro blaho řádu, ale kvůli svržení carismu a kapitalismu. Leninismus prožíval svoji vlastní rozporuplnost, kterou prostě nelze vysvětlit omíláním hesla „leninismus = rudý fašismus“ a toto heslo je nebezpečně zavádějící. Zaměňuje totiž jakobíny za Thermidor a bonapartismus.

Co se týče fašismu, ten nikde neinspiroval revoluční vzduch a ani masy radikálních dělníků si neřekly, „Chci být fašistou!“ Ne, shromažďovaly se okolo toho, co považovaly za stranu mezinárodní revoluce. Mýlily se sice, ale nikoli proto, že by tajně byly fašistické. Hrnuly se k tomu, co se v rozvinutých kapitalistických zemích rovnalo velmi militantnímu reformismu, který mohl přispět k nestabilitě kapitalismu, ale politicky nedokázal nic než vydat dělnickou třídu napospas fašismu, keynesiánství a válce.

Mám averzi k označování maoismu a dalších nacionalismů pomocí Leninova jména jakožto „leninismů“, a to jen protože všechny, na rozdíl od bolševismu, měly základnu na venkově a používaly prostředky a metody velice odlišné od leninismu, jenž byl integrální součástí evropského dělnického hnutí. Maoismus, castroismus, guevarismus atd. byly reflexemi velmi rozdílné sociální základny, o níž by bylo možno hovořit jako o skutečném rolnictvu – rolnictvu, které ještě není podrobno vztahu kapitál-práce a tudíž se nejedná o součást sil dělnické třídy. Pustily se do verbování armád a dobývání měst, přičemž okamžitě rozdrtily veškerá dělnická povstání. A přesto je otázkou nakolik se od nich leninismus lišil, když byl u moci. Rozhodně je zřejmé, že vývoj kapitalismu ve 20. století směřoval k masivnímu státu, tj. stát se tváří v tvář masivní síle dělnické třídy ujímal úlohy bankéře, zaměstnavatele a sociálního pracovníka (cosi, co fašismus pomáhal zavádět), a ke státu coby „rozvojovému kapitalistovi“. Zřejmé je i to, že tváří v tvář boji práce proti kapitálu představoval „státní“ kapitalismus převládající trend.

Že leninismus nebyl fašismus, už ale asi tak moc jasné není. Leninismus v určitém smyslu představuje selhání dělnické třídy v otázce svržení kapitalismu, selhání, které však pomohlo odhalit skutečný obsah „vědeckého“ marxismu – z čehož pak vyplynuly kritiky komunistů rad a hegelianských

Úvod

Mimo akademické kruhy Leninův *Stát a revoluce* po mnoho let sloužil jako primární vysvětlení marxistického chápání státu. Toto dílo dodávalo generacím marxistů zdánlivě základní analýzu státu a definitivní koncepci komunismu. Další následná díla spadají do dvou kategorií. Nejprve tu máme sice sofistikovaná, ale často akademická a rozhodně nikoli všeobecně přístupná díla od autorů, jako je třeba Pashukanis, Poulantzas, Bob Jessop, John Holloway, Werner Bonefeld, Simon Clarke nebo německou debatu o derivaci státu (s autory jako Offe, von Braunmueller, Hirsch a další) a tak dále. A pak máme populárnější díla, která ve skutečnosti buď nepřekračují *Stát a revoluci*, nebo jsou ještě horší, jako třeba dílo Ralpa Millibanda a spousty skoro-marxistů, jakým je například William Domhoff.

Zvláštní je, že jen velmi málo z těchto sofistikovanějších děl přímo kritizuje Leninovo dílo a jeho vztah k Marxovi. Takovouto kritiku předložilo jen málo lidí a debata o ní se často odehrávala jen mezi akademickými marxisty. Například debata mezi Poulantzase a Millibandem zcela oživila celou analýzu státu v marxismu, ale středem pozornosti se stali Poulantzas a Milliband. Německá debata o derivaci státu se později odpíchla od knihy Evgenyho Pashukanise *Marxismus a právo* z roku 1924, ale zdá se, že se ze všech těchto diskusí nejvíce přiblížila Leninovi.

Možná, že to částečně souvisí s faktem, že mnozí akademičtí marxisté považují *Stát a revoluci* za surové a zjednodušující dílo. Tomuto hodnocení však unikají dvě důležitá hlediska. Zaprvé, Lenin není tak surový, jak se řada lidí domnívá. Na tehdejší dobu jeho dílo představuje jednu z nejsofistikovanějších kultivací marxismu v otázce státu. Pouze *Reforma či revoluce* od Luxemburgové a některé polemiky Antona Pannekoeka proti Kautskému a Bernsteinovi představují na tehdejší dobu skoro stejně tak sofistikované přístupy ke státu, ale svým rozsahem jsou mnohem omezenější. Zadruhé, jenom Leninovo dílo natolik detailně reflektuje problém diktatury proletariátu, *Kritiku gothajského programu* (nadále zmiňovanou jako *Gothacritik*) a Pařížskou komunu. Význam této Leninovy knihy rovněž spočívá v tom, že předestírá ten nejlibertinější přístup ke státu, s jakým kdy Lenin přišel. A jelikož chceme uvažovat nad dílem, které bylo stěžejní pro utváření názorů desetitisíců marxistů, kam jinam než k němu bychom se měli obrátit? Bylo by to jako hovořit o leninistickém pojetí strany, aniž bychom diskutovali *Co dělat?*. A přesto se tak neustále děje.

Tudíž se svoji kritiku *Státu a revoluce* pokusím vést po několika liniích. Zaprvé se budu zabývat Leninovým pojetím státu, a to zejména státu kapitalistického. Během toho budu muset diskutovat také Engelsovo chápání státu, protože Leninův přístup fakticky vychází z Engelse a nikoli z Marxe. Zadruhé se budu věnovat otázce diktatury proletariátu u Lenina a Marxe. Lenin pronáší řadu tvrzení ohledně ustavení „socialismu“ (první fáze komunismu) i existence státu. V obou případech se sice silně odvolává na Marxovu *Občanskou válku ve Francii* a *Gothacritik*, ale já se domnívám, že se od těchto děl zásadně odchyluje. Zatřetí budu hovořit o vztahu mezi Leninovým pojetím porevoluční společnosti a otázkou strany a uvědomění. Pak uvedu pár stručných poznámek o alternativních pojetích vztahu revoluční organizace k revoluci a orgánům dělnické moci. A nakonec si pološím některé otázky, nad nimiž je třeba přemýšlet z hlediska rozvoje pojetí revoluce (přičemž začnu u Marxova pojmu „fetišismus“ a u jeho představy komunismu coby skutečného hnutí/boje dělnické třídy) pro 21. století.

Leninovo pojetí státu

Jelikož Lenin začíná *Stát a revoluci* svým chápáním státu, zdá se logické začít také tam. Lenin však v přístupu ke státu následuje Engelse a tak musíme začít kritikou Engelse.

Lenin začíná *Původem rodiny, soukromého vlastnictví a státu*. Engels v této knize tvrdí, že stát vzniknul spolu se vznikem tříd a tudíž že rozdělení společnosti na třídy dává vzniknout státu. Tento zdánlivě prostý a samozřejmý argument však opomíjí cosi zásadního: žádný stát není nikdy obecným státem. Všechny státy existují jako státy nějaké konkrétní společnosti. Engelsův přístup ale vychází z něčeho jiného, vychází z metakategorie. Richard Gunn ve svém článku *Marxismus a filozofie (Capital and Class* č. 37, 1989) charakterizuje tento druh abstrakce jako empirickou abstrakci, abstrakci, která u skutečných historických států předpokládá rodově-druhový vztah. Jinými slovy, máme metafyzický objekt zvaný stát a pak pod něj můžeme hierarchicky seřadit všechny skutečně existující státy. Takže pod meta-kategorií zvanou „stát“ můžeme zařadit otrokářské státy, feudální státy, kapitalistické státy atd. Stát se stává transhistorickou abstrakcí, *apriorní* konstrukcí, která definuje, zda je taková či maková „věc“ státem. Stejně jako se metateorie neptá, „Je pravda, že růže jsou červené?“, ale ptá se, „Co je to pravda?“, také Engels se ptá, „Co je to „stát“?“, a ihned nám dává odpověď: speciální ozbrojené těleso lidí organizovaných na obranu zájmů vládnoucí třídy. Tento přístup nám však neposkytuje prostředky, s jejichž pomocí bychom mohli pochopit, co je jedinečného na kapitalistickém státě.

Každý přístup musí zodpovědět otázku, „Co činí tento stát kapitalistickým státem?“ Engelsův (a tudíž i Leninův) přístup pojednává o státu jako o nástroji vládnoucí třídy, jako o objektu, o „věci“, která existuje a kterou určují její funkce. Stát je tedy kapitalistickým státem, protože jej kontrolují kapitalisté. Jak jej ale kontrolují? Kapitalisté stát kontrolují prostřednictvím korupce, osobních vazeb ke státu a „svazků“ mezi státem a kapitálem.¹ Kapitál tak naplňuje nádobu státu svými zástupci a tím se jí zmocňuje. Až si pak tito zástupci odslouží svoje funkční období, získávají pozice v kapitalistických korporacích, čímž se to propojení upevňuje. Předpokládá se tak, že stát je prázdná nádoba, dokud ji nějaká třída nenaplní novým obsahem.

Alternativní přístup ke státu tudíž musí rozpoznat, co odlišuje kapitalistický stát od ostatních států. Zprv, vycházejí z Marxova pojetí fetišismu (vztahy mezi lidmi se jeví jako vztahy mezi věcmi zprostředkované lidmi), musíme začít u státu jakožto sociálního vztahu a nikoli věci. Jenže Engels s Leninem místo toho, aby začali u sociálního vztahu, který je základem státu, začínají u zvěčněného státu, protože s ním zacházejí jako s věcí, nádobou, nástrojem.

Zadruhé, když už jsme si stanovili, že je třeba nezvěčňovat stát, co pak činí stát kapitalistickým státem? Kapitál, spočívající na separaci výrobců od výrobních prostředků a měnící pracovní sílu výrobců v komoditu, vytváří separaci mezi trhem (říší svobodné směny) a výrobou. Tato separace však separuje i prostředky panství nad prací od vykořisťování pracovní síly: separuje se ekonomické od politického. Neexistuje tudíž žádná přímá identičnost kapitálu a státu; jejich vzájemný vztah se jeví jako nepřímý. Ve snaze učinit tuto vazbu explicitní, Lenin s Engelsem postupují, jakoby kapitalisté různými způsoby stát přímo kontrolovali, ale to slouží jen k další fetišizaci této vazby, protože se tak předpokládá vnější identičnost státu a kapitálu. Ve fetišizovaném světě se ale zevnějšek s podstatou neshoduje a právě tím se Marx zabývá ve svém pojetí fetišismu a dialektiky. Nalik se ptají, „Co z tohoto státu dělá kapitalistický stát?“, Lenin a Engels přecházejí od dialektického k pozitivistickému přístupu ke státu.

Zatřetí, Lenin s Engelsem pak přikračují k přijetí funkcionalistického postoje ke státu. Stát již není ničím víc než svými funkcemi: ochranou obecných zájmů kapitálu. Jakmile se ze státu stala „věc“, nástroj, pak jsme stát zvěcnili a tudíž jsme jej učinili stabilnějším, než ve skutečnosti je. Začneme-li však od fetišismu, stát existuje jako forma (modus existence) vztahu kapitál-práce, a proto musí být

Příloha:

PROČ LENINISMUS NENÍ „RUDÝ FAŠISMUS“

Jestliže Lenin ve svém „nejlibertinějším“ díle fakticky hájí jakýsi „státní“ kapitalismus, co pak máme soudit o bolševismu? Mnozí v anarchistických a libertinských marxistických kruzích hovoří o leninismu jako o „rudém fašismu“, ale dle mého se v důležitých ohledech jedná o velice chybný přístup. Nikoli protože by leninismus nezabil ruskou revoluci; nikoli protože by Trockij nebyl autoritář, ale protože leninismus sehrál ve vztahu ke kapitalismu výrazně jinou úlohu než fašismus.

Musíme mít jasno v tom, co to vlastně byl fašismus. Domnívám se, že tento citát z recenze Wenera Bonefelda na knihu *Fašismus bez revize* od Johannese Agnoliho stručně vykládá některé zajímavé body: „Závěrem, Agnoli fašismus vidí jako kontrarevoluční sílu, která usiluje o oslabení „závislých“ (proletářských) mas a o zapuzení jejich emancipačních aspirací skrze preventivní politiku teroristické „pacifikace“ a – jakmile je takto domestikuje – skrze politiku depolitizace uskutečňovanou prostřednictvím institucionalizace a legalizace „dělnické otázky“. Fašismus, tvrdí (str. 111), neútočil jen na revoluční dělnickou třídu. Takovýto útok patří k „normální“ politice buržoazního státu. Fašismus útočil také na reformistické hnutí dělnické třídy a integraci dělnické třídy do buržoazního „systému“ soustředil na problematiku typu Volk, kdy vzájemní „přátelé“ nabývají hmotné existence nejen skrze státem organizované „rekreační zájezdy“, ale také a především skrze vražedné pronásledování „nepřítelů“. Italský fašismus se oproti německé volkish koncepci „národa“ soustředil na začlenění „třídy“, přičemž usiloval o vstřebání potenciální podvrtnosti do povinnosti a zodpovědnosti. Samozřejmě, že k účasti na jednáních tripartity byly přizvány pouze fašistické odborové svazy – a také zůstaly jedinými, které mohly být přizvány. Jak Agnoli ukazuje, politika začleňování nikterak neumenšila snahy zaměstnavatelů znovu prosadit své právo řídit, ba spíše je posílila. V korporativistickém rámci zaměstnavatelé vystupovali jako výrobci a dělnictvu připadla úloha závislých osob, které znají své „přirozené“ postavení, jež od dob Říma doléhá na ty, kdož jsou bez majetku: přirozeným postavením dělníka v italském korporativismu bylo postavení plebejce. Agnoli to shrnuje metaforou jedné národní lodi: většina vesluje, menšina naviguje. Stručně řečeno, historický fašismus se chápe jako pokus o řízení reprodukce buržoazní společnosti.“

Je-li fašismus teroristickým útokem na dělnickou třídu, pak leninismus ztěžil sehrál takovouto úlohu v Rusku *předtím*, než se chopil státní moci. Leninismus fakticky usiloval o organizování dělnické třídy ke svržení kapitálu a nastolení komunismu, což je představa, kterou žádní fašisté nezastávají, dokonce ani leví fašisté, o nichž Agnoli pojednává. A teď – leninismus může formulovat politiku osvobození všemožně autoritářsky, ale činí tak zevnitř historického dělnického hnutí a nikoli mimo ně. U moci se z leninismu stal předvoj rozvoje kapitalismu („státního“ kapitalismu) v Rusku. A leninismus u moci rozhodně vedl k absolutně vražednému režimu, který proti dělnické třídě používal všemožný teror. Ale na rozdíl od fašismu tato bestie vyrostla ze samotného dělnického hnutí, z jeho vlastních rozporů a mezi.

Musíme se maximálně snažit pohlédnout na Marxe novými očima a znovu objevit revoluci.

-
- 1) Srovnej, Lenin, *Collected Works* svazek 25, str. 397-8.
  - 2) „*Anti-Dühring*“. *Pana Evžena Dühringa převrat vědy*, str. 302-303 třetího německého vydání. Citováno in: Lenin, *Collected Works* svazek 25, str. 400.
  - 3) Lenin, *Collected Works* svazek 25, str. 408. Pasáž zvýraznil autor textu.
  - 4) Lenin, *Collected Works* svazek 25, str. 409.
  - 5) Lenin, *Collected Works* svazek 25, str. 461.
  - 6) Lenin, *Collected Works* svazek 25, str. 472.
  - 7) Viz Paresh Chattopadhyay, *The Marxian Concept of Capital and the Soviet Experience*, Praeger, 1994.
  - 8) Nepoužívám termín „státní kapitalismus“, protože si náhodou myslím, že představuje chybné pojetí vztahu mezi kapitálem a státem. Důkladnější pojednání viz výše má diskuse o Leninově koncepci státu a článek Johna Hollowaye „Global Capital and the National State“ v *Capital and Class* č. 52 z roku 1994.
  - 9) Lenin, *Collected Works* svazek 25, str. 430.
  - 10) Lenin, *Collected Works* svazek 25, str. 430-1.
  - 11) *Komunistický manifest*, sedmé německé vydání, 1906, str. 31 a 37. Citováno in: Lenin, *Collected Works* svazek 25, str. 407.
  - 12) *Neue Zeit*, 32. ročník, 1913-14, str. 40. Citováno in: Lenin, *Collected Works* svazek 25, str. 440-1. Pasáž zvýraznil autor textu.
  - 13) Marx, *Kritika gothajského programu*. Citováno in: Lenin, *Collected Works* svazek 25, str. 464.
  - 14) Kritika tohoto názoru viz *Open Marxism*: 1.-3. ročník, Bonefeld, Gunn, Psychopedis a kol., 1993-94.
  - 15) Začít je možno u těchto lidí a směrů: Paresh Chattopadhyay, John Holloway, Werner Bonefeld, Raja Dunajevskaja, Situacionistická internacionála a Guy Debord, Maurice Brinton a Solidarity, Anton Pannekoek, Paul Mattick starší, italský autonomistický marxismus a další. Počínaje Marxem, existuje v marxismu celá podzemní tradice, kterou musíme přezkoumat.
  - 16) Viz jeho Dopis Bebelovi z roku 1875, který se tímto tématem zabývá. Citován ve *Státu a revoluci*, v části o Marxově *Kritice gothajského programu*.

produktem boje, což znamená, že stát nelze definovat souborem předem určených funkcí. Tyto „funkce“ se stávají produktem třídního boje. A z ustavování státu se stává nepřetržitý proces; proces neustálého *ustavování* státu, o němž se bojuje a jež je odrazem třídních bojů. Kapitalistický stát tak neustavily jednoduše buržoazní revoluce nebo absolutismus (jak o tom hovoří Lenin). Stát je nepřetržitě ustavován a re-ustavován třídním bojem jakožto fetišizovaný sociální vztah.

A konečně si musíme položit otázku, jak můžeme hovořit obecně o „kapitalistickém státu“, když stojíme tváří v tvář tolika specifickým kapitalistickým státům? Protože kapitál je globální – a vždy byl globální už od svého počátku v pirátství, otrokářství a dobytelském – je globální i političtí jakožto sociální vztah. Každý stát pak můžeme chápat jednoduše jako fragmentaci politična na lokality. Toto třídění se odvíjí kolem dvou vztahů: potřeba kontrolovat pohyb práce a potřeba přitahovat kapitál. Kapitál se pohybuje (s různým stupněm mobility, který závisí na tom, zda se pohybuje jako výrobní kapitál, komoditní kapitál nebo peněžní kapitál) a usazuje se jen tam, kde se zdají být příznivé podmínky pro získávání nadhodnoty. Vzniká tak rozpor mezi mobilitou kapitálu a imobilitou státu. Jelikož kapitál existuje jako globální kapitál (národní kapitál je skutečně jen fikcí), ztotožňování kapitálu s konkrétní kapitalistickou třídou nebo s konkrétním kapitalistickým státem je nesmysl. Zde se tímto tématem nemožno hlouběji zabývat, ale tento přístup by vážným způsobem podryl pojem „státní monopolního kapitalismu“, na kterém Lenin také staví a který rozvíjí. Leninův stát je rozhodně státem národním a stejně tak i jeho kapitál a jeho svět je státním systémem, v němž některé státy vykořisťují jiné. V teorii, která začíná u fetišismu, existuje každý stát jako fragment, odštěpený moment politična jakožto globální totality. Z toho plyne, že neexistuje žádné vykořisťování koloniálních či nekoloniálních států imperialistickými státy, ale pouze vykořisťování globální práce globálním kapitálem.

Byť tedy Lenin říká, že stát je třeba zničit a zaujímá ke kapitalistickému státu politicky revoluční postoj, jeho *teorie* je ve finále odrazem teorie Druhé internacionály. Naprosto stejně správné tedy bude, když prohlásíme, že Leninova mechanika kapitalistické kontroly nad státem se od G. Williama Domhoffa a dalších vnímavých liberálních kritiků státu jakožto elitní instituce liší jen terminologicky.

Co to ale znamená pro naše chápání revoluce? Abych se přiblížil k odpovědi na tuto otázku, načrtnu v další části rozdíl mezi Marxem a Leninem v jejich chápání termínu „diktatura proletariátu“ a komunismus.

Diktatura proletariátu a komunismus u Marxe a Lenina

Zde nás zajímá několik problémů. Jak Lenin a Marx chápou termín „diktatura proletariátu“? Jaký je vztah mezi diktaturou proletariátu a komunismem? Jak Lenin interpretoval Marxovu diskusi o dvou fázích komunismu z *Kritiky gothajského programu*? Pojímá Lenin komunismus jako sebe-emanipaci dělnické třídy, jako svobodnou asociaci výrobců?

Všechna Leninova starší díla a většina těch pozdějších chápe diktaturu proletariátu jako obzvlášť *diktátorský* typ státu, jehož úkolem je potlačování kapitalistické třídy po revoluci. Měli bychom si ale udělat jasno: na rozdíl od jiných míst Lenin zde tento význam neuzivá důsledně. Občas termín „diktatura proletariátu“ použije ve stejném významu jako Marx.

Jak tedy Marx tuto frázi chápe? V rozsáhlém pojednání o tomto termínu, které se jmenuje *Diktatura proletariátu od Marxe po Lenina*, Hal Draper působivě argumentuje, že v Marxově pojetí tento termín neznačí nějaký konkrétní typ státu, ale sociální diktaturu dělnické třídy. Stejně jako Marx hovořil o všech kapitalistických státech a dokonce i o kapitalistické společnosti jako o diktatuře buržoazie, tak hovořil i o diktatuře proletariátu. Pokud si skutečně přečtete tu hrstku míst, kde Marx této fráze užívá, stává se již zmíněný význam poměrně zřejmým.

Zadruhé, Marx tuto frázi nepoužíval moc často. Draper jasně ukazuje, že při těch několika málo příležitostech, kdy jí Marx užívá, má jasně polemické ostří namířené proti blanquistům a anarchistům. Tento termín vlastně i pochází od Augusta Blanquiho a jeho stoupenců. Marx tedy v diskusi sice užíval jejich termínu, ale argumentoval proti pučistické představě sociální revoluce, proti představě, k níž se Lenin nebezpečně blíží. Přinejlepším tak můžeme říci, že občas Lenin tuto frázi chápe v Marxově smyslu, ale dokonce i ve *Státu a revoluci* je nedůsledný. Téměř ve všech svých ostatních spisech jej Lenin soustavně chápe špatně.

Tento rozdíl reflektuje další problém. Zatímco jak Marx tak Lenin pojímají dělnickou třídu jako revoluční, činí tak ze zcela odlišných důvodů. Například Lenin cituje tuto pasáž z Engelse jako nějaké evangelium:

„Jakmile nebude společenské třídy, kterou by bylo třeba udržovat v podřízenosti, jakmile budou s odstraněním třídního panství a boje o individuální existenci, zakládajícího se na nynější anarchii výroby, odstraněny i srážky a přehmaty, vyvěrající z tohoto boje, pak zde nebude už nic, co má být potlačováno, co by nezbytně vyžadovalo zvláštní moci k potlačování, tj. státu.“²

Povšimněte si, jak Engels spojuje kapitalistický útlak s anarchií výroby, aniž by vůbec pojednal o Marxově stěžejní kritice kapitálu: o separaci výrobců od výrobních prostředků. A porovnejte si to s Leninem:

*„Panství buržoazie může být svrženo jedině proletariátem jako zvláštní třídou, jejíž hospodářské existenční podmínky ji školí k tomuto svržení a skýtají jí možnost a sílu toto svržení provést. Zatímco buržoazie drobí a rozptyluje rolnictvo a všechny maloburžoazní vrstvy, stmeluje, sjednocuje a organizuje proletariát. **Jedině proletariát – díky své ekonomické roli ve velkovýrobě** – je s to být vůdcem všech pracujících a vykořisťovaných mas, které buržoazie vykořisťuje, utiskuje a dep-tá často nikoli méně, nýbrž krutěji než proletáře, které však nejsou s to samostatně bojovat za své osvobození.“³*

Lenin zaujímá postoj, podle něž je proletariát osvobozující třídou díky své úloze ve velkovýrobě. Zaměřuje tak konkrétní historická organizace pracovní síly za klíčový vztah mezi prací a kapitálem. Lenin nikdy nepochopil Marxovo pojednání o odcizené práci a fetišismu. Emancipační moc proletariátu totiž vyplývá ze skutečnosti, že dělnická třída existuje jako negace vlastnictví a vykořisťování. Totální separace výrobce od výrobních prostředků pod vládou kapitálu znamená, že dělnická třída nemá žádnou možnost existovat jako vlastnická, tj. vykořisťující, třída. Konkrétní organizace práce je vzhledem ke specifickému modu existence práce za kapitalismu podružná.

Tento problém je podstatný jednoduše proto, že dvě odlišné perspektivy vedou ke dvěma odlišným pohledům na revoluci. Pro Lenina (a částečně pro Engelse) je první fází komunismu převzetí současného výrobního procesu dělnickou třídou a správa stávajících výrobních vztahů (dělnickým) státem. Pro Marxe první fáze komunismu znamená svobodnou asociaci práce, zrušení separace výrobců od výrobních prostředků, tj. zrušení vlastnických vztahů. To, co Marx považuje za ty nejzákladnější podmínky komunismu, za jeho předpoklady naplněné v průběhu revoluce, v průběhu vyvlastnění vyvlastňovatelů, Lenin považuje až za první fázi komunismu.

Lenin tak naprosto nechápe Marxovu *Kritiku gothajského programu* a pojednání o dvou fázích komunismu. Pro Marxe neexistuje žádné stádium komunismu, kde by byl stát nebo komoditní výroba či námezdní práce. Lenin si zcela plete problematiku období revolučního zvratu s první fází komunismu. Lenin to formuluje takto:

každé zachycuje část toho, co bych považoval za rozvoj další kritiky leninismu, zejména leninismu u moci.¹⁵

Místo toho bych rád učinil několik závěrů. Zprv se nedomnívám, že lze obhájit myšlenku, podle níž Lenin rozvíjí koherentní marxistickou analýzu státu. Spíše rozvíjí názor silně zatížený funkcionalismem a pozitivismem. Zadruhé, Leninovo pojetí revoluce nemá mnoho společného s Marxovou koncepcí revoluce jakožto sebeosvobození dělnické třídy. Tam, kde má Lenin pravdu, neříká nic, co bychom již nenašli u Marxe. Lenin obecně nepochopil Marxovu *Gothacritik*. Celé jeho pojednání o komunismu a diktatuře proletariátu je *odklonem* od Marxe a nikoli jeho rozšířením. Lenin spíše rozšiřuje myšlenkovou linii, kterou bychom vzhledem k její fetišizaci státu mohli označit jako lassallovství. Jinými slovy, musíme nejen pokročit za Lenina; my musíme leninismus odhodit na smetišť dějin. Musíme začít někde naprosto jinde.

Znamená to, že se prostě vrátíme k Marxovi? Kládeme si nové otázky a vstřebáváme nové zkušenosti. Svět se od Marxových dob nezastavil a nezastavila se ani revoluce. Přezkoumání některých problémů, s nimiž se Marx potýkal tak, jak se s nimi potýkal, nám možná může pomoci formulovat odlišný marxismus, který John Holloway, Werner Bonefeld, Richard Gunn a další nazvali „otevřeným marxismem“.

Je jisté, že po 20. století již nemůžeme uvažovat o moci a revoluci stejným způsobem. Nemůžeme prostě říci, „Podívejte se, jak to dělali komunardi.“ Stejně tak si ale nemůžeme dovolit ignorovat tuto zkušenost. Netvrdím, že mám nějaké odpovědi, ale mám otázky. Nebudu zde tedy navrhnout novou koncepci revoluce, jakkoli chci nastolit řadu bodů, které nám možná pomohou při kolektivním vytváření této koncepce.

1. Pro toto pojednání byl stěžejním pojem státu a to, jak jej chápeme. Holloway, Bonefeld, Simon Clarke a další započali důležitou práci, které se podle mého můžeme chytit a navázat na ni. Musíme upustit od generického státu či od státu jakožto nástroje, objektu, který je vnější vztahu kapitál-práce. Zde se při rozpracování tohoto přístupu již nedostanu za těch několik málo věcí, které jsem v tomto článku vyřkl.

2. Pojednávali-li o problému revoluce dělnické třídy musíme znovu otevřít diskusi o podobách dělnické moci, které doposud známe, zejména pak o továrních a dělnických radách. Ne že by tato diskuse vlastně někdy skončila, ale stala se z ní diskuse minoritního marxismu – existující na okraji diskuse, které dominoval leninismus, jenž předpokládal, že dokáže na vše odpovědět. Musíme se ptát, zda představa „zničení státu“ skutečně adekvátně hodnotí celou problematiku vztahu státu a revoluce. Je třeba, abychom znovu otevřeli otázku kontur revoluce a začali u toho, že nyní již vlastně nevíme, jak vypadá (v Rusku jsme si jeden typ revoluce spletli s jiným a od té doby jsme jich ve světě, jenž se za posledních 30 let dramaticky změnil, moc neviděli).

3. Musíme se poprat s pojmem diktatura proletariátu. Zprv, chceme vůbec tento termín ještě používat? Vždyť již za Marxových dob se zdálo být zastaralý a Engels dokonce navrhoval, aby se hovořilo o revolučním státu nikoli jako o státu, ale aby se používalo německé slovo pro Komunu.¹⁶ Kromě toho si však musíme položit otázku, jestli „přechodný stát“, jak jej Marx nazývá, bude nutnou překážkou, kterou musíme překonat, nebo smrtící oklikou, z níž se žádná revoluce nemůže vykřesat?

4. Jak chápeme komunismus? Máme Marxovy bystré postřehy, jeho pojednání po Komuně. Máme širokou škálu lenenistických myšlenek, z nichž můžeme čerpat a odvažují se říci, že se musíme seriózně vrátit i k anarchismu.

5. Musíme přezkoumat problém organizace a úlohy revolucionářů. Některé otázky jsem nastolil již výše, ale jen v těch nejhrubějších obrysech.

Jedná se jednoduše o provizorní otázky a návrhy, ale možná, že musíme začít právě u nich. Nejenže si již neumíme na všechno odpovědět, musíme počítat s faktem, že jsme to neuměli nikdy.

cokoli jiného v čirý předmět studia. Protože kapitál není nic jiného než odcizená práce, práce v kapitálu, neexistuje kapitál odloučeně od práce. Poněvadž ale práce za panství kapitálu neznámá nic jiného než odcizenou práci, protože kapitalismus existuje jako separace výrobců od výrobních prostředků, práce existuje také *proti* kapitálu. Odhaluje se tak spojitý antagonistický vztah, ale jedná se o vztah asymetrický: kapitál potřebuje práci, ale práce nepotřebuje kapitál. Práce existuje v a proti kapitálu a zároveň jej překračuje.

U Marxe je revoluční uvědomění zvláštní výsadou dělnické třídy a nikoli strany intelektuálů či dokonce „předvoje“ militantů z dělnické třídy. Dělnická třída, prostoupená antagonismem bytí v a proti kapitálu, je – jakožto celek – jedinou třídou, která se nachází v postavení, z něž může prohlédnout proces fetišizace. Je to vykořisťování a odcizená práce, a nikoli „myšlenky vědeckého socialismu“, co vede třídu jako celek k revolučnímu třídnímu uvědomění. Marxovo pojetí sebeosvobození třídy (a jeho představy o organizaci, vyřčené v *Komunistickém manifestu*, jeho práce v Mezinárodním sdružení pracujících lidí a jeho dopisy, které napsal ke konci svého života, včetně *Gothacritik*) naznačuje odlišnou představu o *uvědomění*, než jakou nalézáme u Lenina. A tato odlišná koncepce utváření uvědomění nutně vede i ke zcela jinému pojetí *státu a revoluce*. Rovněž s sebou nese zcela odlišné pojetí organizace.

Pokud se nemýlím a Leninova koncepce organizace ztělesňuje odklon od Marxova přístupu k problému uvědomění a tudíž i organizace, od čeho pak máme začít?

Zprv je musíme pustit do seriózního přezkoumání neleninistických forem organizace, a to i těch, které nakonec selhaly. (V jistém smyslu selhaly všechny formy organizace, ale některé *selhaly lepším způsobem* než jiné.) Komunisté rad čerpali z dělnických rad a rozvíjeli tuto otázku, i když si v určitou chvíli udělali z rad fetiš. Nakonec se zřejmě rozhodli, že revoluční organizace by se měly po revoluci rozpustit v radách a netrvat na tom, že budou existovat odděleně od orgánů dělnické moci. Marxistický humanismus a Socialisme ou Barbarie sice vyvinuli v opozici k myšlence avantgardismu odlišná pojetí organizace, ale kladli silný důraz na jednotu teorie a praxe, i když se v zásadních bodech rozcházejí. Situacionistická internacionála vytvořila důležitou kritiku „militantismu“. Ohledně úlohy marxistické organizace rovněž zaujala radovecký postoj, takže pro ni plánovala čistě negativní, antibyrokratickou úlohu. Ta ale měla trvat i po revoluci. Solidarity z Anglie přejala od těchto různých skupin směsici myšlenek a přišla s řadou věcí, které stojí za další zkoumání. Zmiňuji se zde jen o tom, co pro mě byly zásadní intervence a doufám, že každý z nás může položit na stůl další příklady a ideje.

Zadruhé můžeme začít tím, že si položíme otázku tohoto znění: „Jelikož se revoluční uvědomění vyvíjí v průběhu třídního boje, a přitom se v hlavě každého revolučního dělníka nevyvíjí marxismus, jakou úlohu potom mají marxisté?“ V rámci našeho přehodnocování bychom mohli zvolit i horší postup než se vrátit k Marxovým jednoduchým poznámkám z *Komunistického manifestu* o úloze komunistů v dělnickém hnutí. Degradování Marxovy organizační teorie a praxe tvořilo zásadní součást leninismu (zejména post-Leninovského leninismu). Odsuzuje nás tato skutečnost k pozici mudromilů? Marxe k tomu neodsoudila a tak si ani já nemyslím, že by k tomu měla odsoudit nás. Stále se musíme ptát, „Co máme, jakožto revolucionáři, *dělat*?“ Přitažlivost leninismu vždy spočívala v tom, že měl odpověď, i když byla špatná.

K pojetí revoluce

Nezabýval jsem se problémem bolševiků u moci ani říjnem, i když jsem o tom přemýšlel a takovéto pojednání je v celém tomto článku implicitně obsaženo. Vyžadovalo by to mnohem větší prostor, než tu máme k dispozici. Přinejlepším mohu doporučit řadu děl, k nimž se lidé mohou obrátit a z nichž

„*Proletariát potřebuje státní moc, centralizovanou organizaci moci, organizaci násilí jak k potlačení odporu vykořisťovatelů, tak k vedení obrovské masy obyvatelstva, rolnictva, maloměšťáctva a proletářů při „uvádění socialistického hospodářství do chodu“.*“⁴

Tímto se Lenin v druhé polovině věty rozchází s Marxem. Až do této chvíle mohl Lenin tvrdit, že reprezentuje Marxův názor.

Skutečnost, že si plete revoluční období s první fází komunismu, Lenin dává jasně najevo i v následující citaci:

„*Avšak, usilující o socialismus, jsme přesvědčeni, že bude přerůstat v komunismus a že ve spojitosti s tím bude mizet jakákoli potřeba násilí nad lidmi vůbec, potřeba podřízení se jednoho člověka druhému, jedné části obyvatelstva druhé jeho části, neboť lidé si zvyknou dodržovat základní pravidla společenského soužití bez násilí a bez podřízení.*“⁵

Je zřejmé, že Lenin stále první fází komunismu vidí jako fázi, kde bude existovat podřízení, protože si ji dokáže představit pouze v intencích uchvácení státní moci a postátnění soukromého vlastnictví. Proto Lenin dále konstatuje, že

„*... v první fázi komunistické společnosti (která se obvykle nazývá socialismem) není „buržoazní právo“ odstraněno úplně, ale jen zčásti, jenom úměrně již dosaženému hospodářskému převratu, tj. jen se zřetelem k výrobním prostředkům. „Buržoazní právo“ je prohlašuje za soukromé vlastnictví jednotlivců. Socialismus je činí společným vlastnictvím. Potud – a jen potud – „buržoazní právo“ odpadá.*“

„*Kdo nepracuje, ať nej!*“, tato socialistická zásada je již uskutečněna, „za stejné množství práce stejné množství výrobků“ – také tato socialistická zásada je již uskutečněna. To však ještě není komunismus, tím ještě není odstraněno „buržoazní právo“, které nerovným lidem za nestejně (fakticky nestejně) množství práce dává stejné množství výrobků.“⁶

Tím naprosto popírá Marxe. Marx hovoří o buržoazních právech a nikoli o právu, které by předpokládalo stát. Lenin se zaměřuje na „hospodářský převrat“ čistě po technické stránce, z hlediska „výrobních prostředků“, kdežto Marx se soustředí na výrobní vztahy, které separují výrobce od výrobních prostředků.

Představa, že „socialismus“ se rovná pouhé přeměně buržoazního soukromého vlastnictví ve společné vlastnictví, je totálním nepochopením Marxe. Pro Marxe soukromé vlastnictví znamená kapitalistické vlastnictví jakožto celek, celkové vlastnictví kapitalistické třídy a nejen prostě právně uznávané individuální vlastnictví. Státní kapitalismus přeměnil individuální vlastnictví ve vlastnictví společné, aniž by jakkoli narušil soukromé vlastnictví, tj. kapitalistické vlastnictví.⁷ Lenin tudíž pouze postuluje jinou formu kapitalismu, jelikož za „socialismus“ se nemění žádný ze společenských vztahů výroby.⁸

Lenin zde ve svém nejlibertinějším díle dokonce činí ze státu protiváhu vůči dělnické třídě. Následující odstavce ukazují, jak daleko má Lenin k Marxovi.

„*Nejsme utopisté. Nejsme „snílci“, blouzníci o tom, jak bychom se naráz obešli bez jakékoli správy, bez jakéhokoli podřízení; tyto anarchistické sny, založené na nepochopení úkolu diktatury proletariátu, jsou marxismu zásadně cizí a ve skutečnosti slouží pouze k oddalování socialistické revoluce do té doby, dokud se lidé nezmění. Nikoli, chceme provádět socialistickou revoluci s takovými lidmi, jací jsou dnes, s lidmi, kteří se neobejdou bez podřízení, bez kontroly, bez „dozorců“ a „účetních.“*“⁹

„My sami, dělníci, vycházejíce z toho, co již bylo vytvořeno kapitalismem, organizujeme velkovýrobu, využívající svých dělnických zkušeností, vytvářejíce nejpřísnější, železnou kázeň, která je podporována státní mocí ozbrojených dělníků, a učiníme ze státních úředníků prosté vykonavatele našich příkazů, odpovědné, sesaditelné a mírně placené „dozorce a účetní“ (nevyjímaje ani techniky všeho druhu, rázu a stupně)...“

„Jeden vtipný německý sociální demokrat sedmdesátých let minulého století nazval poštu vzorem socialistického hospodářství. To je naprosto správné. Pošta je dnes hospodářství, které je organizováno podle typu státně kapitalistického monopolu. Imperalismus přetváří postupně všechny trusty v organizace takového typu. Nad „prostými“ pracujícími, kteří jsou přetiženi prací a hladovějí, zde stojí těž buržoazní byrokracie. Avšak mechanismus společenského hospodaření je zde již hotov. Svrhneme-li kapitalisty, potlačíme-li železnou rukou ozbrojených dělníků odpor těchto vykořisťovatelů, rozbijeme-li byrokratickou mašinerii moderního státu, objeví se před námi vysoce technicky vybavený mechanismus, zbvavený „cizopasníka“, mechanismus, který mohou plně pustit do chodu sami zorganizovaní dělníci, najímající techniky, dozorce a účetní, a platíce za práci jich všech, jakož i za práci všech „státních“ úředníků vůbec, dělnické mzdy. To je konkrétní, praktický úkol, který může být u všech trustů ihned proveden, úkol, který osvobozuje pracující od vykořisťování a zhodnocuje tak zkušenosti, s nimiž prakticky začala (zejména na poli výstavby státu) Komuna.“

„Celé národní hospodářství, zorganizované jako pošta, a to tak, že technici, dozorcí a účetní, jakož i všechny úřední osoby budou dostávat plat, nepřevyšující „dělnické mzdy“, pod kontrolou a vedením ozbrojeného proletariátu – toť náš nejbližší cíl. Takový stát na takovém hospodářském základu potřebujeme. To povede ke zrušení parlamentarismu a k zachování zastupitelských institucí, to osvobodí pracující třídy od prostitování těchto institucí buržoazii.“¹⁰

Musíme zajít ještě dál a konstatovat, že Lenin zcela špatně pochopil Marxovo pojednání o buržoazních právech v první fázi komunismu a věří, že Marx jím míní další existenci námezdní práce. První fáze komunismu však již předpokládá konec peněz a námezdního vztahu. Předpokládá konec státu a kapitalistických výrobních vztahů. Obě fáze komunismu spočívají na tom, čemu Marx říkal „svobodné sdružení výrobců“, v němž je svoboda jednoho podmínkou svobody všech.

Znamená to, že Marx nebyl přesvědčen o tom, že proletariát potřebuje stát – byť přechodný a okamžitě odumírající stát – k potlačení kapitalistické třídy? Zprv, Marx sice má zcela jasně na mysli nějakou přechodnou podobu státu, ale tento stát existuje, jen dokud trvá vyvlastňování vyvlastňovatelů. Nemá nic společného s první fází komunismu (o níž Lenin a další hovořili jako o socialismu).

Zadruhé, jak jsem již ukázal jinde, Marx si tuto konkrétní státní formu nepředstavoval jako „diktátorskou“, jako diktaturu v moderním smyslu, ale zároveň tuto otázku specifické podoby státu ponechal otevřenou. Maximálně můžeme říci, že jádro jeho představy tvořila Komuna, kterážto forma rozhodně nemá žádné z rysů diktatury v moderním smyslu tohoto slova. Jako důkaz by mělo postačit pár z Marxových „pro-státnějších“ citátů, jelikož ve své *Občanské válce ve Francii* a v *Poznámkách k Adolfovi Wagnerovi* se ubírá ještě jednoznačněji protistátním směrem. Marx poznamenává následující:

„...Líčíce nejvšeobecnější fáze vývoje proletariátu, sledovali jsme více méně skrytou občanskou válku v nynější společnosti až do chvíle, kdy propuká v otevřenou revoluci a kdy proletariát násilným svržením buržoazie zakládá své panství...“

„...Viděli jsme již, že prvním krokem v dělnické revoluci je přeměna proletariátu v panující třídu, vydobytí demokracie.“

„Proletariát využije svého politického panství k tomu, aby postupně vyrval buržoazii veškerý kapitál, soustředil všechny výrobní nástroje v rukou státu, tj. proletariátu zorganizovaného jako panující třída, a co nejrychleji zvýšil množství produktivních sil.“¹¹

„Nabývá-li politický boj dělnické třídy,“ psal Marx, vysmívá se anarchistům a jejich odmítání politiky, „revolučních forem, nahrazují-li dělníci diktaturu buržoazie svou revoluční diktaturou, dopouštějí se strašného zločinu urážky zásad, neboť aby ukolili své ubohé, hamižné všední potřeby a potlačili odpor buržoazie, dávají státu revoluční a přechodnou formu, místo aby složili zbraně a stát odstranili.“¹²

„Mezi kapitalistickou a komunistickou společností je období revoluční přeměny prvé v druhou. Tomuto období odpovídá také politické přechodné období, jehož stát nemůže být ničím jiným než revoluční diktaturou proletariátu.“¹³

Otázka strany a uvědomění

Leninovo pojetí strany spočívá na představě uvědomění, kterou odvozuje od Kautského a Druhé internacionály. Samozřejmě, že tuto spojitost Lenin ozřejmuje v *Co dělat?*, když tvrdí, že dělnická třída nemůže přejít od odborářského uvědomění k uvědomění revolučnímu bez vnější intervence strany. Revoluční uvědomění vzniká mimo třídní boj – z vývoje vědy.¹⁴

Řada lidí tvrdí, že na jiných místech, třeba ve *Státu a revoluci*, Lenin tuto perspektivu překonává. Lenin zde údajně zaujímá jiný náhled na otázku sebeosvobození třídy. Můžeme tento názor něčím podepřít?

Domnívám se, že nikoli. Lenin dál pohlíží na vývoj třídního uvědomění mechanicky a počítá tak se stranou jako s nezbytným katalyzátorem a ztělesněním třídního uvědomění. Ve *Státu a revoluci* Lenin objasňuje úlohu strany následujícím způsobem:

„Marxismus, tím že vychovává dělnickou stranu, vychovává avantgardu proletariátu, která je s to převzít moc a vést všechn lid k socialismu, řídit a organizovat nový řád, být učitelkou, vůdčí silou a vůdkyní všech pracujících a vykořisťovaných při budování jejich společenského života bez buržoazie a proti buržoazii.“

Toto pojetí úlohy strany stále silně přisuzuje straně – na rozdíl od dělnické třídy – úlohu nositelky uvědomění. Strana existuje jako vzdělavatelka, nositelka zvláštních vědomostí a postupů. Samozřejmě, že jsme oprávněni zeptat se: „Odkud pochází tato výsadní informovanost, tyto výsadní vědomosti?“ A Lenin nám jasně odpovídá: z marxismu coby pozitivní vědy.

Pak ale před námi vyvstává několik problémů. Marx své myšlenky nepostuluje jako pozitivní vědu o světě. Když Marx používal termín věda, používal jej negativně a naznačoval tak „nemilosrdnou kritiku všeho existujícího“ (*Svatá rodina*). Pro Marxe dialektika vždy znamená *negativní dialektiku*. Engels byl první, kdo to nepochopil a z jeho částečných chyb vyrostlo celé pozitivistické zacházení s dialektikou, které Lenin plně absorbuje. Leninova představa marxismu tudíž stojí proti Marxově marxismu.

Vně třídního boje, vně odcizení a fetišizace ani nemůžeme nalézt prostor, z nějž bychom si tuto pozitivní vědu mohli nárokovat. V Marxovi nenalzáme nic vnějšího vztahu kapitál-práce, žádný výsadní, odtržený, objektivní prostor, z nějž můžeme změnit dělnickou třídu nebo naši vlastní aktivitu či